

Međunarodni skup i zbornik o Rijeci i mađarskoj kulturi

Rijeka, u XIX. st. grad uz desnu obalu potoka Rječine, već je u XVIII. st. predmet interesa Mađara, zahvaljujući ponajprije začetku njihova kretanja morem prema svjetskim tržištima, kao što je to već ranije, preko Trsta, započeo zapadni, austrijski dio Habsburške Monarhije. Od tada su, "otkrivši" svoje more i na njemu tadašnju Rijeku, Mađari, napose njihovi visoki trgovački krugovi, grad namjeravali staviti neposredno pod svoju upravu. Gospodarski prosperitet grada, ali, još značajnije, vlastiti interes od kapitala koji su Mađari mogli donijeti, prepoznale su vodeće riječke strukture, točnije anacionalni sloj sastavljen od svega desetak obitelji, pružajući im svesrdnu podršku u njihovoj borbi za Rijeku. Hrvati, kao najbrojnije stanovništvo, nisu prihvaćali nove gospodare, stoga je čitavo XIX. stoljeće, osobito nakon potpisivanja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine, kada je Rijeka prijevarem – falsifikatom paragrafa nagodbe poznatim pod nazivom "Riječka krpica" potpala neposredno pod upravu Budimpešte, obilježeno njihovim antagonizmima i sukobima. Ipak, danas, u XXI. stoljeću, to neprijateljsko raspoloženje u potpunosti je nestalo. Zamijenila ga je plodna suradnja na gospodarskome, političkome i kulturnome polju. Jedna od manifestacija koja ide ovoj tvrdnji u prilog jest dvodnevni međunarodni znanstveni skup pod nazivom "Rijeka i mađarska kultura" (Rijeka (Fiume) és magyar kultúra) održan pod pokroviteljstvom Grada Rijeke u listopadu 2003. godine. U organizaciji skupa sudjelovali su: Državni arhiv Rijeka, Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Odsjek za orijentalne studije i hungarologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za kulturnu povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta E. L. T. E. u Budimpešti te Centar za hungarologiju Instituta Bálint Balassi iz Budimpešte. Iduće, 2004. godine u izdanju Odsjeka za kroatistiku riječkoga Filozofskog fakulteta i Državnoga arhiva, također iz Rijeke, objavljen je zbornik radova s četrnaest podnesenih priopćenja na spomenutom skupu. Širi odjek ove pozitivne akcije danas dvaju prijateljskih naroda, u otkrivanju svekolikih segmenata njihove zajedničke povijesti, postignut je na kraj svakoga članka uvrštenim sažetcima, i to prevedenim na mađarski, engleski, talijanski i njemački jezik.

Riječ na otvorenju *Međunarodnoga znanstvenoga skupa "Rijeka i mađarska kultura" u Rijeci 3. listopada 2003.*, dao je akademik Nedjeljko FABRIO, hrvatski književnik, veoma ugledan te nagrađivan i u Mađarskoj. Pojasnio je kako je ideja o ovakvome skupu, na kojemu bi se raspravljalo o tisućljetnoj povijesti koja je povezivala hrvatsku i mađarsku stranu, kao i otkrila mogućnosti njihove buduće suradnje, potekla iz redova intelektualaca obiju danas samostalnih država, u koje se i sam N. Fabrio ubraja. Inače, njegovo književno stvaralaštvo temelji se na prebogatoj riječkoj povijesti gdje su se ispreplitali hrvatski i mađarski utjecaji. Danas se, ipak, prema njegovoj tvrdnji, ne osjeća povijesnost grada Rijeke, te zbog toga započinje sreća njegova stanovništva, budući da je sva njihova pozornost usmjerena k stvaranju nove Europe, one briselske. To je razlog da se danas građani Rijeke u Budimpešti i obrnuto mogu osjećati kao kod

kuće. Svoja stajališta N. Fabrio potvrdio je s pet poveznica, nastalih nakon 1990. godine, na kojima se, prema njegovim spoznajama, može ostvariti zajedništvo dviju spomenutih država, upečatljivo metaforizirajući radikalnu promjenu stajališta obaju, nekoć neprijateljski raspoloženih naroda, biblijskim prizorom rijeke Jordan.

Dorottya ANDRÁSI, u članku *Ispreplitanje kulturno-povijesne uloge i pravnog stanja Rijeke na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, prati najznačajnije političke odluke i događaje koji su odredili položaj Rijeke u dvojnoj Monarhiji, posebice nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine – primjerice, dekret Marije Terezije iz 1779. o proglašenju Rijeke slobodnim trgovačkim gradom, čl. 4. zakona iz 1807. prema kojemu, u mađarskoj interpretaciji, Rijeka postaje neposredni dio Ugarske Krune, a prema hrvatskoj interpretaciji grad se posredno, preko Hrvatske, veže na Ugarsku Krunu, spominje i odluku o pripajanju Austriji nakon dovršetka Napoleonove okupacije 1813., pravne restauracije prednapoleonovskoga stanja uspostavljene 1822., kao i pridruživanje Banskog Hrvatskog 1848. godine. Konačno utvrđivanje njezina statusa nastupilo je uspostavljanjem Provizorija 1870. godine. U tome okviru, nastalome nakon sređivanja hrvatsko-mađarskih državnopravnih odnosa, autorica prati gospodarski razvoj grada te spregu hrvatskoga i mađarskoga kulturnog utjecaja koja će biti poljuljana snaženjem nacionalnih pokreta koncem XIX. stoljeća.

Austrougarski milieu u Fabrijevoj trilogiji, odnosno u *Jadranskoj trilogiji* književnika Nedjeljka Fabrija, koju čine romani: *Vježbanje života*, *Berenikina kosa* i *Triameron*, istražila je Danijela BAČIĆ-KARKOVIĆ. Riječ je o austrougarskome državnome miljeu kao političkoj, društvenoj, kulturnoj i inoj podlozi za razvoj kako pojedinca, tako i širih skupina i etnija, u razdoblju od posljednjih dvjestotinjak godina, točnije, od 1770. do 1996. godine. Prostorni okvir trilogije (obuhvaća zapadnu i istočnu obalu Jadrana, gradove Zagreb i Stocholm) te vremenski okvir kružnoga ili spiralnoga tijeka u navedenim Fabrijevim književnim uradcima, upotpunjeni su podacima arhivskih izvora, citatima iz novina interpolacijom kojih se "dinamizira prozna tekstura".

Franciska ČURKOVIĆ-MAJOR, u radu *Rijeka u stvaralaštvu Lőrincza Szabóa*, pozabavila se jednim od najznačajnijih pjesnika mađarske lirike XX. stoljeća, esejistom i prevoditeljem L. Szabóm. Uputivši nas u kratkim crtama u pjesnikovu biografiju, pozornost je zaustavila na epizodi iz srpnja 1925. god. kada je Szabó boravio u Rijeci, odakle je za dva budimpeštanska lista izvještavao o talijansko-mađarskoj gospodarskoj konferenciji koja se tih dana održavala u gradu. U nekoliko članaka autor Rijeku predstavlja "kao isključivo talijansku luku", s crnim predviđanjima jer, prema njegovim opservacijama, "pored ostalih luka u Italiji" ona "nema veliku budućnost a kao turistički grad daleko ga nadmašuje susjedna Opatija", usporedivši Rijeku "s ogromnom lokomotivom koju nema tko adekvatno iskoristiti". Jedan od članaka – s opisom atmosfere i okolnosti neposredno prije i za vrijeme poluslužbene večere s izvornom mađarskom kuhinjom – donosi zanimljive podatke iz aspekta povijesti tadašnje riječke kulture. Autorica na temelju Szabóvih zabilježaka zaključuje kako je, unatoč političkim promjenama, veći broj Mađara nakon raspada Monarhije i dalje trajno ili privremeno boravio u Rijeci. Dragocjene podatke o tadašnjim prilikama i

atmosfera koja je u gradu vladala možemo dobiti iz dviju pjesmama Szabóve autobiografije.

Članak Anne FÁBRI, *Jedna spisateljica 19. stoljeća o riječkim Mađarima*, posvećen je Emíliji Kányi, prvoj ženi urednici u Austro-Ugarskoj Monarhiji, koja se 1883. doselila u Rijeku, gdje je i preminula 1905. godine. Posljednje četiri godine života E. Kánya opisala je u svojim sjećanjima, objavljenima u Budimpešti 1998. godine. Memoarski zapisi, namijenjeni u prvome redu obitelji njihove autorice, dragocjeni su zbog podataka o životu Rijeke predočenih kroz epizode tadašnje riječke svakodnevice. O tome se, prema ocjeni A. Fábri, "ne bismo mogli informirati iz drugih izvora i ne na ovakav način". Neobično smjelu, visoko intelektualnu pojavu Emílije Kánye determinirao je za djevojčice XIX. st. neuobičajeni odgoj u roditeljskome domu. Njezine riječke dane, tamošnji aktivni društveni život među riječkim Mađarima, i to onim najutjecajnijima, čitatelji prate kroz četvrto poglavlje njezinih memoara. Zapisi, kako autorica članka ističe, svjedoče o tome da je dio riječkih Mađara daleko od matice domovine bio čvrsto povezan obiteljskim i prijateljskim sponama, te da su, također, bili povezani i s matičnom državom.

Ilona FRIED u članku *Kulturni identitet granice (Vittorio Gauss – Viktor Garády)*, razmatrajući razdoblje od 1868. god. do konca Drugoga svjetskog rata, bavila se i pitanjem riječkoga identiteta proučavajući za tu svrhu arhivsku građu, korespondenciju različitih subjekata i književna djela. Model identiteta predstavila je na primjeru stvaralaštva Vittoria de Gausa, mađ. Viktora Garádyja (1857.-1932.), iz obitelji riječkih patricija. Svoja djela različite tematike – znanstveno-popularna i ona umjetničke prirode – Gauss je posvetio uglavnom mladeži. Bavio se i legendama, primjerice, legendom o obitelji Frankopan, a bio je prevoditelj djela raznovrsna opusa te ravnatelj Biološke stanice u Rijeci. Osnovao je list *Riječka smotra* (1903.-1905. (?)), kojim je namjeravao "doprinijeti temeljitijem upoznavanju i postizanju popularnosti grada u matičnoj državi imajući u vidu gospodarstvo i turizam". Godine 1907. osnovao je *Riječki dnevnik*. Oba lista podupirala je mađarska vlada. Gaussove intelektualno veoma plodne godine, razdoblje su najneometanije riječko-mađarske suradnje i kontakata, pa u tome autorica vidi "dvojko povezivanje, dvojni identitet", onaj mađarski i hrvatski.

Grad Rijeku, "biser svete krune", u XIX. st. iznimno važnu kao mađarsku uvozno-izvoznu luku i sponu k međunarodnoj trgovini, pohodili su mnogi mađarski pisci, te su ga, očarani njime, uvrštavali u svoja književna djela. "Gotovo da i nije bilo zapaženijeg pisca u mađarskoj književnosti koji nije boravio u Rijeci", ističe Csaba Gy. KISS u članku *Jedno poglavlje mađarskog književnog kulta Rijeke*, gdje u kratkim crtama predstavlja dio književnih, publicističkih te novinskih uradaka o gradu. Neki od njih, poput Endre Adyja, Ferenc Molnára, Kálmána Mikszátha, nudeći čitateljima niz elemenata – raznovrsne motive, bogatstvo opisa, pregršt književnih veduta Rijeke, te pojedince riječke svakodnevice koji se izvrsno uklapaju igrajući glavne likove njihova djela – vjerno oslikavaju svakodnevicu grada s konca XIX. i početka XX. stoljeća. Među mnoštvom literarnih uradaka, Kiss se usmjerio na prvijenac kulta

Rijeke u mađarskoj literaturi. Riječ je o romanu *Igrač koji dobiva*, spisatelja, publicista i zastupnika Móra Jókaija.

László KÓSA u članku naslovljenome *Sjeverni Jadran kao odmaralište u Austro-Ugarskoj monarhiji* razmatra razvoj turizma na poznatim sjevernojadranskim destinacijama – Opatiji i Crikvenici, kao i prisutnost Mađara u njima. Opatija, nekoć siromašno ribarsko naselje, u posljednja tri desetljeća XIX. stoljeća, napose nakon izgradnje željezničke pruge 1873. godine, te izgradnjom prvoga hotela, Quarnera (danas Kvarnera), postaje sve poznatijom destinacijom kupališnoga turizma Austro-Ugarske Monarhije. Opatiji je, prema ideji generalnoga direktora željezničke kompanije u Beču, dr. Friedricha Juliusa Schullera, bila čak namijenjena uloga “druge Nice”. Nedugo nakon Quarnera, izgradnja je uzela veliki zamah, ne samo u Opatiji nego i u susjednim ribarskim naseljima, te Opatija postaje najluksuznije kupalište ili zimovalište Monarhije. Ta “Rivijera Austro-Ugarske monarhije” ugostila je i nekoliko najznačajnijih mađarskih liječnika, književnika, dirigenata itd., a dva premijera – grof Gyula Andrassy i grof Gyula Szapáry – ondje su i preminuli. Crikvenica, pak, unatoč financijskoj podršci nadvojvode Josipa Habsburškoga i nekoliko tvrtki iz Budimpešte, nije ostvarila uspjeh Opatije.

U članku *Slika Rijeke u mađarskom narodnom sjećanju*, István LADÁNYI pozabavio se tragom koji je nekadašnja Rijeka ostavila – osim na pripadnike visoke mađarske kulture, koji su nerijetko, kako je u više članaka ovoga zbornika istaknuto, u svoja djela uvrštavali i motiv Rijeke – na pripadnike mađarskih nižih slojeva, primjerice, na radnike, sluškinje itd. Oni su grad pohodili u potrazi za egzistencijom, ili su u njemu boravili služeći vojsku. Neki su ga, pak, doživljavali kao posljednju stanicu svoje države na putu u Novi svijet, u Ameriku. Rijeka se u tome svjetlu prepoznaje u brojnim mađarskim narodnim pjesmama, čije su melodije opće poznate, dok se stihovi mijenjaju ovisno o političkome trenutku. Neke od njih autor donosi, analizirajući te izdvajajući njihove motive, zaključivši kako se u njima ne pojavljuje idealizirana slika grada na desnoj obali Rječine, prisutna u mađarskoj visokoj književnosti, već motivi koji, posve razumljivo, nose negativan predznak budući da je Rijeka, uglavnom, zadnja spona s domovinom, mjesto gdje započinju njihove patnje i nevolje.

István LŐKÖS u članku *Recepcija mađarskog klasicizma u Rijeci (Ferenc Császár i Ivan Mažuranić)* proučava odnos mladoga Ivana Mažuranića te Ferenc Császára, pravnika, pjesnika i književnoga prevoditelja s talijanskoga na mađarski jezik (primjerice, prevodio je Danteova djela). Császár, inače Mažuranićev gimnazijski profesor mađarskoga jezika, autor je i grčko-rimskoga mitološkog džepnog rječnika. Odnos mađarskoga profesora i budućega hrvatskog bana Lőkös razmatra na temelju Mažuranićeve korespondencije, te Császára ocjenjuje kao “očinskog prijatelja svojega đaka”, a slične konkluzije izvodi i na temelju Császárove korespondencije. Prijateljski je odnos, prema autoru, bio razlogom učenikova interesa, kao i izvrsnoga usvajanja mađarskoga jezika. U prilog tome govore dvije Mažuranićeve pjesme napisane mađarskim jezikom, za koje autor ocjenjuje kako su “i jedna i druga apsolutno pravilne, ne samo u gramatičkom, nego i u versifikacijskom smislu” pod utjecajem

“školskog klasicizma”, čiji je jedan od predstavnika bio navedeni profesor. Mažuranić je nastavio obrazovanje u Szombathelyju, gdje je nadopunio i istesao svoje znanje o pjesništvu mađarskoga klasicizma. Ondje je usvojio pjesničke figure Dániela Berzsenyja, stvorivši, prema Lőkösevim riječima, “originalnu, estetski vrijednu pjesničku sliku na mađarskome jeziku”.

Irvin LUKEŽIĆ, člankom *Mario Schittar – riječki prevoditelj Sándora Petőfija*, predstavio je Maria Giovannia Schittara (1862.-1890.), pseudonimom Zuane de la Marsacia, riječkoga slikara i prvoga pjesnika koji je pri stvaranju rabio *vernacolo fiumano* – fijumanski dijalekt. Ocjenujući da je poezija ovoga samoukog pjesnika nastala “na iskustvima riječke pučke književnosti”, koja “ostaje trajno prožeta duhom narodnoga stvaralaštva, domoljubnoga sentimentalizma i naivnosti”, Irvin Lukežić ovom ga prigodom obrađuje i kao prvoga prevoditelja Sándora Petőfija, poznatoga mađarskog pjesnika, čijim se stihovima Schittar služio pri vlastitim pjesničkim uradcima. Također, u članku je upozoreno na podudarnost Schittarova i Petőfijeva života, kao i na pojmove ljubavi i domovine, glavne inspiracije obaju pjesnika. Tekst je nadopunjen prijevodima Petőfijevih pjesama.

Jolán MANN, člankom naslovljenim *Mađarski mitovi u dramama Ödöna von Horvátha*, svoju pozornost usmjerava na stvaralaštvo poznatoga mađarskog književnika, rodnom iz Rijeke, odnosno, na dvije njegove danas zaboravljene drame – *Dósa* (obrađuje mit o Jurju Doži (Györgyju Dózsi), vodi ugarske seljačke bune iz 1514. godine) i *Selo bez muškaraca* (“povijesna komedija”, koja “prikazuje okolnosti jedne korupcijske afere u srednjem vijeku”) nastojeći na taj način usmjeriti pozornost istraživačke i čitateljske publike na ovaj dio Horváthova književnoga napora. Navedene drame donose komadiće povijesti Austro-Ugarske Monarhije, gledano autorovim očima, kao i očima njegovih roditelja, profesora i kolega. Zbog toga što obrađuju povijesne teme, služeći se zabilježkama kolektivne memorije subjektivnoga karaktera, oba djela odskaču od ostaloga Horváthova opusa. Uspomenama na događaje koje je uvrstio u svoje drame autor, prema J. Mannu, prilazi uz pomoć povijesnih tradicija njezinih naroda, s posebnim osvrtom na mitske tekstove pohranjene u pamćenju naroda vezanih uz navedene događaje. J. Mann, kako bi vjernije predočio strukturu Horváthova teksta i “fikcionalnost povijesti”, u članku prikazuje i kratki roman mađarskoga pisca Kálmána Mikszátha pod naslovom *Žene iz Szelistyja* koji se smatra prolegomenom drugonavedenoga Horváthova romana.

Ines SRDOČ-KONESTRA u članku *Mađarsko-talijansko prevodilaštvo u Rijeci* na početku upozorava na, po njezinu sudu, tek neznatna svjedočanstva o nekadašnjoj riječkoj multikulturi, a vezano uz to i plurilingvistici, koja se danas ogleda tek na nadgrobniim spomenicima. Rijeka, kako ju autorica predstavlja pozivajući se na jedan od tekstova mađarskoga pisca Zoltána Edera, igrala je posredničku ulogu između talijanske i mađarske kulture. Naime, u XIX. je st. jezik komunikacije službenih krugova i u školama talijanski. Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. god. u školama je zamijenjen mađarskim. Hrvatskim se jezikom govorilo u privatnim sferama, među pripadnicima nižih slojeva. Stoga je prevođenje s talijanskoga na

mađarski i obrnuto bilo razumljivo. Također, djeca viših društvenih slojeva odlazila su na studij ili usavršavanje jezika na mađarsko ili talijansko govorno područje te su po povratku bila spona obiju kultura. Kao zoran primjer I. Srdoč-Konestra ističe dr. Francesca Sirolu koji je na talijanski jezik preveo povijesni ep Nikole Zrinskoga – *Opsidu sigetsku*, inače dijela veće cjeline pod naslovom *Adriai Tengernek Syrenaia*. Prepjev epa na hrvatski jezik djelo je Nikolina brata Petra Zrinskoga, a nosi naslov *Adrijanskoga mora sirena*. Prema riječima autorice, ep je odigrao ulogu “plodonosnog katalizatora između dvije književnosti, mađarske i hrvatske” te u isto vrijeme stavio “obje te književnosti u relaciju i na nivo svjetske književnosti onoga vremena”.

Csilla VARGA u radu naslovljenu *Jezični udžbenici u nastavi mađarskog jezika u Rijeci* upozorila je na tradiciju nastave mađarskoga jezika na riječkome, a zbog političkih razloga umjetno talijanskome jezičnom području. S tim u vezi upozorila je i na začetke hungarologije, znanosti čiji početci na ovim područjima sežu u konac XVIII. stoljeća, točnije u 1779. god. kada je grad integriran pod Ugarsku. Takva će politička situacija trajati do 1809., zatim od 1822. do 1848., te od 1868. do 1918. godine. Prema ocjeni autorice, u navedena tri razdoblja dolazi do poleta na gospodarskome, a napose na kulturnome planu; pokrenuti su časopisi, tiskana su djela književne i znanstvene tematike, a iz toga razdoblja seže mađarsko-talijansko prevoditeljstvo, u čiju svrhu su sastavljeni i prvi dvojezični rječnici. Pozornost je zaustavila na sedam mađarskih udžbenika, i to na talijanskome jeziku (autorica je uspjela pronaći njih pet). U članku donosi fonetsku, morfološku, sintaktičku te metodičku analizu, ustvrdivši kako je u raznim slučajevima prisutna “talijanska varijanta” mađarskoga izričaja koja nije u skladu s tada postojećom mađarskom govornom praksom. Zaključuje kako je u svima uzet u obzir “kontrastivan pristup”, odnosno da se vodilo računa o materinskome jeziku učenika, talijanskome, zamjerajući usklađivanje mađarskoga jezika sa sustavom indoeuropskih jezika, odnosno oblikom koji nije kompatibilan s mađarskim jezikom.

Maja POLIĆ, prof.